

Les altres Torroelles

Francesc Batlle i Lloret

El topònim Torroella, que prové del llatí *torricella* -diminutiu de torre-, dóna nom a diversos indrets d'aquest país. També es presenta amb altres variants com Torreilles, Torriella, Torrossella, Torredella, Torrella, Torrelles o Torrelletes. En els documents antics és esmentat amb formes derivades del llatí: Torrezella, Torredella, Torrocelles, Turrellis, etc. En tots el casos evoca l'existència d'una torre, a l'entorn de la qual sovint hi va créixer una població.

A l'*Atles de l'Institut Cartogràfic de Catalunya* apareixen vint-i-set llocs que porten el nom de Torroella: pobles, masos, torrents, muntanyes... Alguns dels masos són importants. Cal destacar, per exemple, la masia de Torroella, al terme de Santa Maria d'Oló, a prop de Sant Feliu Sasserra. És una edificació impressionant, datada l'any 1266, que bé es mereix una visita.

Una de les finques més conegudes de la serra de les Gavarres és, justament, el mas Torroella, bressol de l'escriptor Miquel Torroella i Plaja. Situat en una cruïlla de camins, és freqüentat per caçadors i boletaires i acull una considerable gentada, cada any, per la festa de Fitor.

En canvi, ben a prop d'aquest mas, el poble que va ser, durant segles, Torroella de Montràs, un dia va perdre part del seu nom i de la seva història, per quedar-se simplement en Mont-ràs.

En aquestes pàgines farem esment de deu nuclis de població que comparteixen amb nosaltres aquest nom estimat: Torroella de

Fluvià, les Torroelles, el Castell de Torroella, Torroella de Dalt, Torroella de Baix, Sant Martí de Torroella, Sant Salvador de Torroella, Palà de Torroella, Valls de Torroella i Torroella d'Aragó.

La masia de Torroella,
a Santa Maria d'Oló
(foto F. Batlle)

Torroella de Fluvià

Torroella de Fluvià és el cap d'un municipi que s'estén per la plana empordanesa, des de Pelacalç fins a Vilacolum. El poble, de 437 habitants, situat a la riba esquerra del riu, mig amagat darrere de la mota, està format per dos barris separats.

El barri de la Força, a ponent, comprèn un conjunt de carrers estrets, de caire medieval, que havien estat envoltats per antigues muralles. Les parets de les cases són de còdols, alternant amb pedra picada i magnífiques portes i finestrals. A la plaça, hi ha la font, les escoles, el centre cívic i l'Ajuntament.

El barri de la Vila, a llevant, comprèn algunes masies i cases noves, a l'entorn de l'església romànica de Sant Cebrià. Al costat

de la porta del temple, encastada a la paret, s'hi pot veure la làpida sepulcral de Iohannis de Torricella.

Torroella és esmentada, ja al segle X, amb el nom de Turricella de Fluviano. L'octubre de 1421, quan un terrible aiguat va fer que el Ter, el Fluvià i la Muga inundessin tota la plana, Torroella va patir greus destrosses, amb víctimes i danys irreparables. Molts torroellencs van haver de refer les seves cases sobre les restes d'antigues construccions colgades pel fang.

Al segle XVIII, a la vora del camí de Figueres es va formar el veïnat del Clot dels Burros, amb l'antic hostel de can Marcell, molt freqüentat pels traginers. A l'altra banda del riu, a tocar el pont, hi ha el molí i l'hostal de l'Arbre Sec, ja dins del terme de Ventalló. Al nord, el terme de Torroella arriba fins al mas de la Bomba i el rec Sirvent.

Porta de l'església
de Sant Cebrià,
a Torroella de Fluvià
(foto F. Batlle)

Torroella de Fluvià disposa de terrenys fèrtils, guanyats amb la dessecació dels estanys que, antigament, cobrien una part de la plana. Els conreus de regadiu i la ramaderia són la base de l'economia torroellenca.

Un bonic poema, que Montserrat Vayreda va dedicar a Torroella, comença així:

Amb la plana a frec d'ulls,
llaures, sembres, bats, reculls,
els béns de la pagesia,
que el primer dels teus orgulls
és tenir els graners curulls
al poble i a la masia.

Les Torroelles

La modesta carretera que uneix Castelló d'Empúries i Palau-saverdera és un dels camins més bells d'aquest país. Surt dels horts de Castelló, va fent giragonses enmig de closes i d'arbredes, travessa recs i estanyols i s'endinsa pels aiguamoixos, entre joncars i fileres de tamarius, saules i freixes. Quan s'acaba la plana i la carretera comença a enfilar-se, es troba el veïnat de les Torroelles, un conjunt de masos, més o menys agrupats, aixecats damunt de les primeres roques de la serra de Rodes.

Les Torroelles pertany al terme municipal de Palau-saverdera. El lloc anomenat *Turricella* és citat, en un document del segle X, com una propietat del monestir de Sant Pere de Rodes.

Entre les poques cases que formen el veïnat, arriba a concretar-se algun carrer, delimitat per parets de pedra seca, cobertes de molsa. Als patis, s'hi veuen palmeres, mimoses i algun ametller. Darrere d'unes roques sorprèn un tancat amb porcs senglars.

L'indret és plàcid i agradable. Des de les Torroelles es contempla tota la plana, abraçada pel Montgrí, les Alberes i les serres pirinenques, amb la silueta del Canigó a la llunyania. A llevant, l'horitzó s'eixampla i s'endevina la proximitat del mar.

A dalt d'un puig, a prop del veïnat, s'alça una vella torre, anomenada la torre del Vent. Al costat de la carretera, un dels antics masos s'ha convertit en el restaurant Aiguamolls, un bon lloc per menjar-hi anques de granota o conill amb allioli, la salsa que, segons explicava Josep Pla, van inventar els monjos de Sant Pere de Rodes.

Actualment, tota aquesta zona forma part de l'anomenat Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà. Cap al tard, les bandades d'estornells fan filigranes al cel i no és estrany veure volar alguna cigonya sobre els teulats de les cases.

La torre del Vent,
a les Torroelles
(foto F. Batlle)

Castell de Torroella
(foto F. Batlle)

Castell de Torroella

Castell de Torroella és el nucli a l'entorn del qual es va organitzar el municipi de Santa Eulàlia de Riuprimer. Situat a la comarca d'Osona, a la vall del riu Meder, actualment ha quedat reduït a un casal anomenat mas de Torroella.

Els dominis de Castell de Torroella, esmentat ja al segle X, arribaven fins a Sant Jaume i Sant Cugat d'Alboquers. A partir del segle XIII, en plena època feudal, va passar a la jurisdicció del bisbat de Vic i els seus senyors van haver de retre obediència i vassallatge als bisbes vigatans. L'antiga fortalesa s'aixecava damunt d'una muntanya, a ponent del poble. A sota, al costat de la riera de Muntanyola, encara hi ha el molí de Torroella.

A partir del segle XVII el poble de Santa Eulàlia va créixer fins a esdevenir el cap del municipi. La instal·lació de quatre telers i un forn de calç, que encara funciona, van ser els motors del desenvolupament de la població.

L'actual mas de Torroella, ben restaurat i enjardinat, conserva elements que evocuen la seva antiga importància com a centre civil del territori. Cal destacar-ne la porta i els finestrals gòtics i una curiosa cara esculpida sobre el magnífic portal de l'entrada.

Torroella de Dalt

Dins del terme municipal de Sant Fruitós de Bages, a prop de Manresa, hi ha Torroella de Dalt i Torroella de Baix.

Torroella de Dalt és l'antiga masia que va donar nom a tot aquest sector del Pla de Bages. Va ser edificada en un replà del marge dret del Llobregat aprofitant, probablement, les restes de la torre o fortificació que dominava l'indret.

A l'entorn d'aquelles velles parets de pedra, hi conviuen ara l'agricultura i l'activitat industrial. A tocar la carretera del pont de Cabrianes destaquen les immenses naus de Peinajes del Llobregat i, una mica més amunt, unes modernes plantacions de vinyes i olivars. A la vora del riu, un trull, en plena activitat, elabora cada hivern un oli excel·lent.

Al costat de Torroella de Dalt hi hagué l'església romànica de Sant Genís de la Vall dels Horts, documentada des del segle XI, de la qual no queda gairebé res més que un piló de runes, cobertes d'esbarzers.

Torroella de Baix

Torroella de Baix és un veïnat de 453 habitants que s'ha format, modernament, arran de la carretera de Vic, just a sota de Torroella de Dalt. Ocupa el centre d'una plana, entre Olzinelles i Sant Fruitós, a tocar el riu Llobregat. Manresa, a ponent, és només a sis quilòmetres. A llevant, passat el pont del Galobard,

hi ha la població de Navarcles. El trànsit, en aquest punt, és considerable i l'anar i venir de gent i de vehicles dóna una vitalitat i una animació constant a Torroella.

Al sud de la carretera, s'hi han instal·lat algunes fàbriques. Destaca, pel seu volum, l'antic edifici de la farinera La Victoria, al costat del bar-restaurant Can Ferrer. A l'altra banda de la calçada, després de l'autoservei Torroella i de la plaça del Parc, un barri d'habitatges socials, de planta baixa, ocupa una gran extensió de terreny. Darrere d'aquest grup de cases, construïdes durant els anys cinquanta, hi ha la capella de la Immaculada, el Club de Petanca i una magnífica zona esportiva. El principal carrer de Torroella de Baix porta el nom de Sant Genís.

Aigües avall, després de Torroella, el Llobregat s'engorja entre marges de pedra. Prop del riu, al fons d'una vall verda i humida, s'hi troba el monestir de Sant Benet de Bages, una de les joies del romànic català. Des de l'any 2000, Sant Benet és propietat de la Fundació Caixa Manresa, que hi porta a terme una encomiable tasca de restauració.

Sant Martí de Torroella

Sant Martí de Torroella és un poble de 190 habitants, situat a la comarca del Bages, prop de Santpedor. El nucli principal el formen l'església i un grup de cases situades sobre un turó, al marge esquerre del riu Cardener. Des d'aquesta talaia es contempla el magnífic panorama del pla de Bages, amb les muntanyes de Montserrat al fons.

Sant Martí ja existia l'any 1020 quan Ermessenda, comtessa de Barcelona, i el seu fill Berenguer Ramon I van cedir "l'església, solar, cases i casals del lloc de Torroella" al monestir de Sant Benet. Més tard, Sant Martí de Torroella va formar part de la baronia de Bages i va ser cap de municipi fins fa ben poc.

San Martí de Torroella
(foto F. Batlle)

L'antiga església parroquial va ser refeta completament al segle XIX, però encara conserva restes del primitiu absis romànic. Al costat del temple destaca un majestuós casal conegut com la Casa Gran.

Al terme de Torroella, hi ha masies històriques, com Besora, Mollet o les Torres de Bages, i l'ermita de la Mare de Déu de Joncadella, patrona de la comarca. El santuari actual, que és del segle XVIII, conserva una porta romànica i altres elements del temple anterior. La Mare de Déu va ser trobada dins d'una cova, coberta de joncs, segons diu la tradició, i és venerada en aquest lloc des de l'edat mitjana. Joncadella és un indret molt visitat, tal com explica una vella dècima escrita en una paret de l'hostal:

"Aquí vénen cavallers,
ciudadans i gent honrada,
acut la dona casada
i moltíssims jornalers.
Reposats de sos quefers,
visiten el santuari
i, després del Sant Rosari,
tots busquen foc i paella
dient que, a Joncadella,
és instrument necessari."

El poble de Sant Martí disposa actualment d'una zona industrial, a peu de carretera, i d'una moderna urbanització. Des de l'any 1963, Sant Martí de Torroella i Sant Joan de Vilatorrada formen un únic municipi que porta el nom oficial de Sant Joan de Torroella.

Sant Salvador de Torroella

Entre Súria i Cardona, una pista asfaltada travessa el riu Cardener i puja per la serra de les Garrigues, fins a Sant Salvador de Torroella. Sant Salvador, anomenat també Torroella la Vella, havia estat un dels nou castells de Cardona. L'any 1370 s'hi comptaven 17 focs i el 1787 tenia 179 habitants. Actualment és un poble disseminat, entre suaus ondulacions de valls i muntanyes, que forma part del municipi de Navars.

El conjunt format per l'Ajuntament i l'església està edificat damunt d'un puig, envoltat de camps i de pinedes. L'església, del segle XVII, construïda amb la pedra rogenca pròpia d'aquesta zona, presenta una façana senzilla i agradable, amb una porta adovellada, la rosassa ben centrada sota el carener, un banc i un rellotge de sol. Darrere la nau destaca el campanar, que és una sòlida torre de planta quadrada.

L'edifici de l'Ajuntament, bastit sobre l'antic castell i adossat a l'església, té l'aspecte rústic i acollidor de les velles cases pairals d'aquest país. L'esplanada de davant és la plaça Major, amb uns arbres i una font.

A baix, al costat de l'antiga carretera de Súria, hi ha el barri de Can Flautes, format per mitja dotzena de cases i una taverna, situada arran del riu. A Can Flautes, s'hi pot menjar un bon bacallà a la llauna i tastar l'excel·lent vi del Bages, tot contemplant les aigües clares del Cardener que, en aquest racó, davallen plàcidament entre ufanoses arbredes.

La plaça Major de
Sant Salvador de Torroella
(foto F. Batlle)

Palà de Torroella

A l'extrem occidental del terme de Navars, al lloc anomenat Torroella, hi ha tres nuclis de població: Sant Salvador de Torroella, Palà de Torroella i Valls de Torroella.

Aquest sector de la comarca del Bages, un país tradicionalment agrari, va experimentar un gran canvi a final del segle XIX, amb

la industrialització i la implantació de fàbriques que aprofitaven l'energia hidràulica. Aleshores va néixer Palà de Torroella, al costat del riu Cardener i de la carretera de Manresa a Solsona, en uns terrenys que ja portaven aquest mateix nom al segle XII, quan eren propietat de l'abadia de Santa Maria de Serrateix.

Palà de Torroella, anomenat també el Palà Vell, va ser una colònia industrial que va donar feina i habitatge a molts immigrants i gent de muntanya. Va ser concebuda i dissenyada com un petit poble, amb una arquitectura singular que combinava la construcció tradicional i el modernisme.

Palà de Torroella
(foto F. Batlle)

Els edificis més remarcables són l'església, dedicada a la Mare de Déu de la Mercè, les fàbriques, el molí i l'esplèndida residència dels propietaris, amb fastuosos jardins a la vora del riu.

A l'altre costat de la carretera, els habitatges s'esglaonen al peu de la muntanya, entre patis i hortets. Palà de Torroella és, actualment, un poble de 184 habitants, ben cuidat i enjardinat, envoltat de prats i boscos, en un espai natural privilegiat.

Valls de Torroella
(foto F. Batlle)

Valls de Torroella

Aigües avall del Cardener, al sud de Palà de Torroella, va néixer el veïnat de Valls de Torroella, anomenat també el Palà Nou o Colònia Valls. Valls de Torroella és una població repartida entre els termes de Navars i de Sant Mateu de Bages. Va ser fundada l'any 1901, com una colònia industrial, per Isidre Valls i Pallarola, fill de Sallent. Actualment té 367 habitants i es divideix en dos barris, un a cada banda del riu.

A la riba dreta hi ha els edificis principals, envoltats de jardins, i l'església, que va ser consagrada l'any 1926, dedicada al Sagrat Cor de Jesús. A l'altre costat de riu, s'hi apleguen els habitatges, el casino i algunes botigues, a tocar la carretera. En aquest sector, la plaça és un espai ple de vida i animació. Des del pont que uneix els dos barris es contempla la frondosa vall del Cardener, amb els horts de Torroella a primer terme, entre corriols i canyissars.

A dos quilòmetres de Valls de Torroella, la serra de Castelltallat abrigo l'interessant indret de Coaner, amb l'església romànica de Sant Julià, el castell i la pintoresca torre dels Moros. Una mica més amunt es troba l'ermita de Coaner, que conserva un magnífic retaule barroc datat l'any 1716. La imatge de la Mare de Déu de Coaner, del segle XIII, es guarda actualment a l'església de Valls de Torroella.

Torroella d'Aragó

Torroella d'Aragó (Torruella de Aragón) és un petit poble deshabitat que pertany al municipi de Graus, a la província d'Ossa. El seu antic nom era Torroella de Ribagorça. Per anar-hi, des de Graus, cal agafar la carretera de la Pobla de Fantova i continuar en direcció a Centenera. Poc després de passar pel costat d'un molí abandonat i de travessar el barranc de la Ribera, es troba el rètol que indica la ruta cap a Torroella.

El camí, de set quilòmetres, s'enfila, a poc a poc, cap a la serra d'Esdolomada, entre pinedes i alzinars. A les clarianes del bosc, s'hi troben pastures, camps de conreu i algunes cabanes. Tot pujant, es gaudeix de magnífiques vistes sobre la vall de Fantova i els cingles impressionants de la serra de Güel. A una alçada considerable s'albira un poble, al cim d'una muntanya. La silueta d'un campanar destaca sobre el blau intens del cel aragonès. És Torroella.

Torroella d'Aragó
(foto F. Batlle)

Torroella d'Aragó és a 1.008 metres d'altitud. Una mica més amunt hi ha Avenoses. Anys enrere, aquestes muntanyes eren plenes de vida. L'any 1960, Torroella encara tenia 41 habitants i formava municipi amb Erdau, Bafalui, Aguilar i Avenoses. Ara, la solitud és absoluta. Tots són pobles abandonats.

L'origen de Torroella es remunta a l'inici de la reconquesta, quan el comtat de Ribagorça anava guanyant terreny i s'organitzava en petits nuclis rurals, a l'entorn de torres, castells, esglésies i monestirs. D'aquest indret, en sorgí un llinatge homònim i se sap que, l'any 1300, els hereus d'Alamà i Bernat de Torroella eren convocats, pel rei Jaume II, a lluitar a les terres de València i de Múrcia.

Prop de Torroella hi ha la torre Ferrera, la torre de lo Grau i els castells de Fantova, Erdau i Güel. Darrere la serra de Güel s'amaga Roda d'Isàvena, amb la catedral més antiga de la Península. Durant molts segles, el prior de Roda va gaudir de poder civil i eclesiàstic sobre totes aquestes terres.

Torroella d'Aragó està situada a dalt d'un puig. Una imponent talaia de roques resguarda les cases, escampades al seu entorn. Les construccions són de pedra. Les parets i els pilars, pujats amb carreus fermes i ben posats, aguanten els entramats de bigues de fusta. Totes les cobertes estan fetes amb lloses. Desgraciadament, les inclemències del temps i l'abandonament han fet caure molts sostres i van esquerdant i tombant les parets.

El campanar de
Torroella d'Aragó
(foto F. Batlle)

A la part més alta del poble hi ha l'església, dedicada a Sant Martí. És un petit temple romànic del segle XII, acabat amb un absis semicircular i cobert amb una volta de canó, ara mig esfondrada. Dues capelles laterals, formant una creu amb la nau

principal, encara s'aguanten recolzades en potents contraforts. Un porxo protegeix la porta. El campanar, del segle XVI, adossat a una paret lateral, és una torre de tres plantes, greument esquerdada.

Davant de l'església hi ha el cementiri, amb tot de creus de ferro forjat, que sobresurten de les bardisses. El darrer enterrament és de l'any 1963. Més avall, una bassa, uns graons i uns murs coberts de molsa i de falgueres semblen les restes de la font i l'abeurador.

Passejar ara pels carrers de Torroella produeix una sensació estranya i una immensa tristesa. Però és una experiència inoblidable. No se sent res més que el cant dels ocells o el murmuri de les abelles. Sobre el campanar voleia una parella d'àligues. Arran de la bassa salten les granotes i entre les runes dels carrers s'amaguen les serps i les sargantanes. Les hores s'enfilen per les parets i una densa vegetació tendeix a cobrir-ho tot. A l'interior d'algunes cases hi creixen figueres, que treuen les branques per les finestres. Es troben restes de nobles portalades. S'intueix el que podia haver estat un celler, una pallissa, un forn, una llar...

A la plaça, és inevitable pensar en la gent que l'havia trepitjada, les xerrades que hi havien fet, les jotes que hi havien cantat i ballat. Aquells balcons, que ara són a punt de caure, algun dia degueren estar plens de flors. És possible imaginar com es vivia a Torroella. Els homes treballaven les feixes de terreny guanyades a la muntanya. Baixaven al mercat de Graus, amb el burro i les alforges. Portaven el blat al vell molí de Centenera. La mainada anava a l'escola i jugava pels carrers. Pels patis campaven les gallines, els ànecs i les oques. Les vaques i els ramats de xais abeuraven a la bassa. Des de Torroella se sentien les campanes d'Avenoses i de Bafalui. Tots plegats, cada 30 de novembre, pujaven a l'ermita de Sant Andreu.

Però, a Torroella, la terra era aspra, els hiverns eren llargs i la vida es feia dura i difícil. L'aïllament i la manca d'expectatives econòmiques van provocar la decadència i el despoblament total del municipi. No hi va quedar ningú. Costa d'entendre que mentre unes poblacions creixen desmesuradament, unes altres puguin arribar a desaparèixer. Potser amb l'electricitat i amb una bona carretera asfaltada, a Torroella les coses haurien anat d'una altra manera. Ara, allà dalt, només hi van els caçadors i algun vell torroellenc, que deixa un ram de flors al cementiri.

Afortunadament, en els darrers anys les coses han començat a canviar a la Ribagorça aragonesa. La llarga crisi econòmica i demogràfica es va superant amb la potenciació de nous recursos com el paisatge, el patrimoni històric, la gastronomia, els esports d'aventura o el turisme rural, compatible amb la viticultura i l'agricultura i la ramaderia tradicionals.

Tant de bo que Torroella d'Aragó, algun dia, d'alguna manera, recuperi l'alè que li va donar vida al llarg de tants segles. Que no es perdi definitivament tanta història i tanta bellesa. Des de Torroella de Montgrí, ho desitgem de tot cor.

Bibliografia

Atles de l'Institut Cartogràfic de Catalunya

Gran Geografia Comarcal de Catalunya

Catalunya Romànica

Joan Badia i Homs: *L'arquitectura medieval de l'Empordà*

Pere Blasi i Maranges: *Les terres catalanes*

Luis González Anton: *Las Uniones Aragonesas*

José Luis Acín Fanlo: *Paisajes con memoria*